Magyar Tudomány

A Magyar Tudományos Akadémia folyóirata. Alapítva: 1840

X

A humán társadalom elmélete – multistrukturális modell alapján

Tojásból könnyen lehet rántottát készíteni, de fordított eljárásra kevesen vállalkoznának. Ezzel a példával szemléltetik a szerzők, hogy a strukturális tulajdonságból könnyen lehet metrikát (kvantitatív távolságot) képezni, ám fordítva ez nem lehetséges. A Bevezetésben leírt előző gondolatig a társadalomtudományok 20. században felszínre kerülő problémájából kiindulva jutnak el, mivel még nem született meg az a „nagy elmélet", amely a társadalomtudományt szintetizálja. Ez a könyv azonban jóval több, mint „sóvárgás valamely iránytűnek tekinthető fogalomrendszer után" (16.). Az ismertetésben szinte képtelenség minden fontos részletére kitérni, ezért csak válogatásra vállalkozom.

Vámos Tibor az Előszóban a következőket írja: „Ez a kötet a társadalomról való strukturális gondolkodás alkalmazásával, a következetesen egzakt, koherens elméletépítéssel új perspektívát mutat a társadalomelméletben. […] A hitekkel párosuló ideológiák csődjének százada után, a válságok globalizálódását kísérő krízisekkel terhelt időkben nagy szükségünk van a hasonló úttörő szellemű kezdeményezésekre" (14.).

Az úttörő jelleg több vonatkozásban is illetve problémakör a Metrikus versus Multistruktúra tér című alfejezetben nyer részletes kifejtést.

A matematikán kívül az élettelen természettudományok apparátusát is felhasználják a struktúramodell felépítéséhez. Erre példa a kémiából kölcsönvett periódusos rendszer, amelynek alapján alkották meg a Társadalmi Mozgások Periódusos Rendszerét (TMPR). Ezt a 4.10.5. ábrán láthatjuk mátrixszerű elrendezésben, ahol az oszlopok a struktúra méretét (terjedelmét), a sorok pedig a struktúra viszonyát (differenciáját) jelölik.

Ám a fizika kulcsfogalmait (tömeg, energia, sebesség, gyorsulás, munka, mező stb.) ugyanígy felhasználják a multistrukturális modell kiterjesztésére a társadalmi jelenségek, folyamatok dinamikájának szemléltetésénél. A tudás tömege és a tömeg tudása, a Társadalmi egyenlőtlenségek, társadalmi energia, a Társadalmi sebesség és gyorsulás, és a Társadalmi munka és teljesítmény című alfejezetek egzakt és szemléletes kifejtése bizonyítja ezt.

A szerzők leszögezik, hogy bár alapvetően a humán társadalomról lesz szó, de az emberi közösségeken kívüli élő rendszerek társadalmairól is olvashatunk szakirodalmakkal alátámasztott

megragadható. Az egyik, hogy ötvözik az egzakt matematikai, rendszerelméleti alapokra épülő elemeket a társadalmi gondolkodás valós és virtuális rendszerével, illetve jelenségleírásainak keverékével. A könyvben ez a két „megközelítés” a második, Elméleti előzmények című fejezetben kapcsolódik egybe. A szociológiában és az emberi–társadalmi kapcsolatokkal foglalkozó tudományokban már elég régtől érzékelhető volt a társadalmak teljességre törekvő, mindenre kiterjedő egységes leírhatóságának problematikája. Két, eltérő tudományterületeket művelő, mi több, uraló tudós fogott össze, hogy ezt a problémát közelítse egy közös modellben. Az, hogy a társadalmi jelenségeket valós és virtuális rendszer keverékének tekintik, amelyben a hatalom az anyag ≡ energia ≡ információ ekvivalencia triád szerkezetarányaival vezérli a társadalmat, meghatározóan fontos a könyv elméletépítése szempontjából.

A másik újdonság, hogy a könyv túllép a gondolati, elvi-elméleti levezetéseken, több formában és ponton is valós, praxisbeli példákat hoz. A szerzők szerint még hiányoznak a vizsgálati bizonyítások, de a kötet tíz év gondolati áldott állapot, két-három év szellemi vajúdás utáni megszületése jó alapot kínál az e témában érdeklődők és kísérletezők számára.

A könyv 369 számozott oldal terjedelmű, öt fő fejezetre tagolódik, és a szokásos tartalmi részek mellett két Mellékletet is tartalmaz. Az egyikben Farkas János konspektusait olvashatjuk 48 témakörben, illetve szerző szerint leírva. A másikban a Matematikai alapdefiníciók és tételek gyűjteménye található, amely mintegy elméleti alapját és hátterét is képezi a gráfokra és kombinatorikai elemekre épülő multistrukturális modellnek.

Auguste Comte-tól Darwinon, Barabási Albert Lászlón, Borhidi Attilán, Ludwig von Bertalanfyn, Csepeli Györgyön, Émile Durkheimen, Marx kifejtést. A növényi társadalmakról írva Borhidi Attilára, az állati társadalmakról írva Gustav Ratzenhoferre hivatkoznak. Az állati társadalmak vizsgálata során juthatunk el a társadalmi mintázatokhoz, amelyek az emberi társadalmaknál a kultúra létrejöttéhez vezetnek el. A kultúra több mintázat, hagyomány együttese, mint például az oktatás, a ruházkodás, az étkezés, az utazás stb. Kiemelném az oktatást, a nevelést, amely korunkban kihívás elé állítja a pedagógusokat, a szülőket, a gyerekeket, és a társadalom irányítóit is, mivel a mában kell a múltból a jövő igényei felé haladva orientáltan átszármaztatni/elsajátíttatni a kultúrát.

A kultúra fogalma tehát elsősorban a humán társadalmak alapvető komponense, társadalmi intézmény, amely értékek, normák, együttélési szabályok összessége.

A Farkas-féle társadalom- és kultúrafelfogás jól illeszkedik a multistruktúra-modellbe. A szerzők végigvezetik, hogy az MsM-modell alapvetően működik az evolúciós problémák (véletlenek, mutációk) esetén is. Mindezt a kultúrateremtés struktúraszintjeinek blokksémája, az ún. kétvérkörös társadalmi modell szemlélteti legjobban. Stílusos színekkel is elkülönül a kis és a nagy „vérkör”. Az 1.1 ábrán mindezek jól követhetők, a visszacsatolások a magyarázatok segítségével pedig könnyen értelmezhetők. Az egyén az egyenlőtlenségek felől lép be a vonatkoztatási struktúra blokkjába, vagyis az információ → ismeret → tudás visszacsatolás körfolyamatába. Mindez tovább vezetődik a társadalmi tér blokkjába, amelyben eldől a jelen és a jövő társadalmi struktúrája. A 6. blokkban alakulnak ki az egyedi és a társadalmi kognitív sémák. A magasabb multistrukturális szinten a kultúra „jelenik” meg, amely az új értékrendhez csatolódik vissza, illetve kapcsolódik „tovább”.

Az e-társadalmakban már mobil, hálózati, kollaboratív stb. tanulásról beszélhetünk,

Károlyon, Pólya Györgyön át Max Weberig összesen 387 szerző munkájára hivatkoznak, amely egy ilyen nagy munkánál biztos alapokat ad, valamint a szerzők széles körű és sokrétegű, multidiszciplináris gondolkodását is mutatja.

Az egyik leggyakrabban használt fogalom, a Multistructure Memory (MsM) – amelyet Dénes Tamás munkásságához köthetünk – a tárgymutató szerint összesen nyolcvanegy oldalon nyer említést. Nem véletlen, hiszen ez a könyv egyik kulcsfogalma, amelynek segítségével az élettelen és az élő rendszerek – köztük a társadalom – törvényei is egységes modellben kezelhetők. A matematikai formalizmust túllépve Seth F. Henriett fogalmazta meg világunk multistruktúrájának lényegét, amelyet a 47. oldalon olvashatunk.

A könyv szerzői nagyon fontos társadalomleképezési problémára hívják fel a figyelmet, nevezetesen, hogy a mérendő objektumok nem homogének. Ennek ellenére a kérdőívekkel egyetlen tulajdonságvektorba, vagyis egy metrikus térbe kényszerítjük be a különböző mutatókat, változókat és indikátorokat. Ez a kérdés, amelyben ezek a tevékenységek, illetve folyamatok már nem írhatók le a hagyományos pedagógiai terminológiákkal. Elsősorban azért nem, mert a tanulás tér- és idődimenziói nagyon szituatívak és megfoghatatlan szekvenciájúak, a tanításnak már egészen átalakult és visszaszorult szerepe van. Másrészt az idődimenziók is feszítő hatással bírnak, hiszen az iskola – mint hagyományos kultúraközvetítő és tudáselosztó hely – egy nagyon gyors változásokkal teli gyorsuló/„valós idejű" környezetben működik, miközben a tananyag-feldolgozás egy „lassított tempójú/ lassuló idejű" módon történik.

Bizonyára nagyon jól lehet használni ezt a könyvet és modelljét számos tudományterület több szintjén – különösen a jelzett oktatási problémák mélyebb feltárásához, megoldásához, illetve a reziliencia (rugalmas ellenállási képesség) mélyebb vizsgálatához. Hasznos lenne ez a könyv a mérést abszolutizáló neveléstudósok paradigmaváltásához is. (Dénes Tamás – Farkas János: A humán társadalom elmélete – Multistrukturális modell alapján. Budapest: Gondolat, 2015)

Lükő István
ny. egyetemi magántanár,
a HERA Környezetpedagógiai Szakosztály Elnöke